

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПОЛІТИКО-СОЦІАЛЬНИЙ ОРІЄНТИР ДЛЯ РОЗВИТКУ ТА САМОРЕГУЛЯЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена аналізу толерантності як політико-соціального феномену. Виділено основні аспекти толерантності як невід'ємного атрибуту демократичного суспільства. Аргументується факт актуальності толерантності для саморегуляції суспільства на всіх етапах його розвитку. Запропоновано шлях ліквідації недоліків української національної політики та законодавства для підвищення рівня толерантності в державі.

Ключові слова: толерантність, терпимість, соціальна толерантність, інтолерантність, політична толерантність.

Кушніренко І. Ю.

Tolerance as a political and social guidelines for the development and self-regulation of society.

Статья посвящена анализу толерантности как политико-социального феномена. Выделены основные аспекты толерантности как неотъемлемого атрибута демократического общества. Аргументируется факт актуальности толерантности для саморегуляции общества на всех этапах его развития. Предложено путь ликвидации недостатков украинской национальной политики и законодательства для повышения уровня толерантности в государстве.

Ключевые слова: толерантность, терпимость, социальная толерантность, интолерантность, политическая толерантность.

Kyshnirenko I.Y.

Tolerance as a political and social guidelines for the development and self-regulation of society.

This article analyzes the tolerance as a political and social phenomenon. The basic aspects of tolerance as an essential attribute of a democratic society. Argued fact relevance tolerance for self-regulation of society at all stages of its development. Proposed way to eliminate the shortcomings of the Ukrainian national policies and legislation to improve the level of tolerance in the country.

Key words: tolerance, social tolerance, intolerance, political tolerance.

Актуальність проблеми вивчення толерантності як політико-соціального орієнтиру для розвитку та саморегуляції сучасного суспільства зумовлена загостренням суперечностей між інтересами різних соціальних груп і прошарків населення сучасної України, що при певних обставинах може привести до втрати соціальної стабільності в державі.

Історичний досвід державотворення та суспільствознавства свідчить про те, що розвиток та розквіт суспільства не може здійснюватися без наявності певних політико-соціальних орієнтирів, серед яких значне місце займає толерантність. Факт незаперечної необхідності у цьому феномені майже всіх галузей політики та суспільного життя робить його цікавим та актуальним для дослідження.

При здійсненні історіографічного аналізу досліджуваної проблеми, на думку автора, літературу можна систематизувати і класифікувати в дві групи. До першої слід віднести роботи історико-правового характеру Бикова О. М., Бондарьової С. К., Дмітрієва А. І., Жванії Г. Е., Кривицької О., Паніної Н., Шрагіної Л. І., в яких аналізується розвиток феномену толерантності протягом багатовікової історії людства. Другу групу становлять наукові роботи Абашидзе А. Х., Мицика В. В., Кимлічка В., Кушніра В., Мармазова В. Є.,

Ротар Н. Ю., Піляєва І. С., Назаровича А., Товта М., Трохимчика С., Юрьєва С. С. з проблем політико-соціального та міжнародно-правового регулювання досліджуваного питання як в історичному минулому, так і в сьогоденні, що дозволяють здійснити науковий аналіз сучасного стану розвитку з цієї проблеми у взаємодії норм моралі, політики, міжнародного та національного права.

Метою дослідження є розкриття змісту толерантності як політико-соціального феномену, який є цінним орієнтиром для розвитку та саморегуляції суспільства.

Толерантна свідомість, толерантні відносини, толерантна поведінка — толерантність у все більшому ступені виходить на передній план розв'язуваних сьогодні проблем, що обумовлено багатьма особливостями розвитку сучасного суспільства. Толерантність є одним з головних феноменів, необхідних для гармонізації політико-соціальних відносин на будь-якому етапі розвитку людських спільнот, суспільства та держави в цілому. Цей феномен не розкривається цілковито повністю в повсякденному житті, так як кожне суспільство самостійно визначає межу та норму терпимості. Толерантність завжди є морально-психологічною основою для концентрації досвіду людей при їх взаємодії у соціумі.

Аналізуючи історичний процес формування поняття “толерантності”, автор прийшов до висновку, що цей феномен має споконвічне коріння, адже ще у євангельському заповіті є передумова щодо толерантної поведінки. Виявляється, “підставляння ворогу другої щоки”, тобто добровільна демонстрація власного вразливого місця, — стародавній, аж до рівня інстинктів, ритуал припинення сутички, біологічно закодоване запобігання використанню наданої природою зброї для ураження подібного до себе.

Якщо розглядати етимологію терміну, то “толерантність” походить від латинського дієслова *tolero* – “нести”, “тримати”, “терпіти”. У сучасному житті розуміння толерантності неоднозначне і хитливе, по-різному його розуміння різними народами в залежності від їхнього історичного досвіду. З цієї причини поняття толерантності має досить широкий діапазон інтерпретацій і виражає різні типи відносин і настроїв.

Першим міжнародно-правовим документом, в якому розкривається суть толерантності є проголошена та підписана ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р. Декларація принципів толерантності. В цьому документі основні аспекти толерантності було відображено так:

“1.1. Толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності...”

1.2. Толерантність – це не поступка, поблажливість або потурання. Толерантність – це насамперед активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини... толерантність повинні виявляти окремі люди, групи, держави.

1.3. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму, від абсолютизації істини і утверджує норми, встановлені в міжнародних правових актах у галузі прав людини...

1.4. Вияв толерантності, який співзвучний повазі прав людини, не означає терплячого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або поступки чужим переконанням...” [1].

Такі “розмиті” визначення не дають конкретики для нашого розуміння всієї цілісності феномену, його багатства, яке приховане за загальними гаслами.

Толерантність завжди була умовою виживання людства. Якби вожді племен не в змозі були б знаходити дипломатичні шляхи переговорів, то від кровопролиття могло загинути усе людство. Звичайно, у той час виділення і визначення феномену толерантності не відбувалося, проте виконання елементів толерантної поведінки допомогло людству перейти з доісторичного стану до стану найрозвинутіших країн світу.

Зрозуміти природу та значення толерантності можливо лише при з'ясуванні основи її протилежності — інтолерантності чи нетерпимості.

Нетерпимість ґрунтується на переконанні, що твоя група, твоя система поглядів, твій спосіб життя стоять вище інших. Це не проста відсутність почуття солідарності, це неприйняття "іншого" за те, що він виглядає інакше, думає інакше, поводить інакше. Нетерпимість веде до панування і знищення, відмовляє в праві на існування тому, хто дотримує інших поглядів. Тому нетерпимості, як правило, ненависні нововведення, тому що вони відкидають звичні моделі. Її практичний прояв знаходиться в широкому діапазоні: від звичайної невічливості, зневажливого відношення до інших — до етнічних чищень і геноциду, навмисного знищення людей [2, С. 77].

До форм прояву нетерпимості відносяться: образи, глузування, вираження зневаги; негативні стереотипи, упередження; етноцентризм (оцінка навколишніх через призму цінностей свого етносу, що розглядаються як еталон для всіх інших людей і культур); пошук ворога (перенесення провини за нещастя і проблеми на інші групи); переслідування, залякування, погрози; дискримінація по ознаці статті й інших розходжень (позбавлення соціальних благ, ізоляція в суспільстві, позбавлення або обмеження прав людини); расизм, націоналізм, експлуатація, фашизм; ксенофобія у формі етнофобій, мигрантофобії (ворожість до представників інших груп і культур, переконання в тім, що "чужинці" шкідливі для суспільства); опоганення релігійних чи культурних пам'яток; вигнання, сегрегація, репресії; релігійне переслідування.

В умовах нових темпів життя, поглиблення взаємозв'язків представників різних культур, етносів і розширення можливостей самостійного росту формування толерантних відносин, необхідність яких усвідомлюється у все більшому ступені, забезпечується пошуком джерел і умов розвитку інтолерантності. Причини виникнення інтолерантності складаються у тім, що психіка людини містить інстинкти самозбереження і збереження свого потомства, відповідно до яких відбувається розподіл оточуючих людей на "своїх" і "чужих". У силу цих інстинктів людина лояльна до своїх близьких і підозріла до чужого. Це природно і необхідно для виживання людини в навколишньому його світі [3, С. 27].

Толерантність має три активні форми - моральну, правову та суспільно-політичну. На відміну від "терпимості", яка включає в себе такі моральні „міжособові взаємодії як: сімейні, інтимні, дружні, сусідські відносини, "толерантність" підтримує міжгрупові взаємодії – правові, соціально-політичні, державні та міждержавні.

В умовах інтенсивного інтеграційного світового процесу взаємопроникнення різних культур толерантність набуває ознак загальновизнаного державного принципу, яким необхідно керуватися, щоб успішно розвивати конструктивні взаємини між державними, політичними і військовими блоками, організаціями на правових, цивілізованих принципах. Призначення толерантності як правового і державного принципу полягає в юридичній пошані прав людини, їх визначенні як основних прав (особисті права, свободи, політичні, соціальні, культурні) або як фундамент, що визначає державні цілі (свобода, демократія і т.д.) [4].

Якщо розглядати толерантність як політичний орієнтир, то треба зауважити, що цей феномен є найскладнішим з усіх видів толерантності. Це пов'язано з основою природи політики взагалі. Політика – це завжди боротьба. Політики розподіляють між собою, із завидною періодичністю, багатющі ресурси та сфери впливу на них. Вся ця дільба проходить під гаслами політичного маніпулювання, основою якого є брехня, наклепи, незаконні політизовані арешти та "позбавлення" від непотрібних конкурентів. Чи може все вищеперераховане співіснувати з толерантністю та терпимістю до опонентів? Навряд чи. Але все ж таки ми позиціонуємо себе як розвинуту демократичну країну, яка стоїть на останній сходинці на шляху до Європи. А чи потрібен Європі союзник, який не в змозі розібратися та домовитися всередині своєї країни? Чи потрібна країна, яка з одного боку

чинить політичні репресії та збагачує своїх родичів, а з іншого – вирішує опозиційні потреби лише шляхом революцій, а не за столом переговорів та домовленостей? Це і є та сама горезвісна інтолерантність. Це і є те саме ігнорування позицій, потреб, програм, прагнень політичних опонентів. Китайська мудрість говорить: “Якщо бажаєш перемогти ворога, зроби його своїм товаришем”. На жаль, наші політики не цікавляться світовою спадщиною та своєю історією, що і призводить до плачевних наслідків для громадян, які чекають від “сонцеподібних” розсудливості та компетентності.

Чи є вихід із цього замкнутого кола? Чи можливі прояви толерантності в політичних буднях, а не на меморандумах? По-перше, якщо демократія в країні буде направлена не лише на високі показники імплементації міжнародних нормативно-правових актів з прав людини, а ще і на утвердження в державі міцного громадянського суспільства, яке б вирішувало свої потреби без явного втручання можновладців, то дистанція між владою та толерантністю буде скорочуватися. По-друге, у процесі інтеграції “політика - толерантність” дуже не вистачає формування дійсно цивілізованої антинаціоналістичної опозиції, тобто політичних сил, які б представляли народ, а не окремі його групування націоналістичного характеру, як це виглядає сьогодні. І це не є ідеалізуванням політики. Це лише частина айсбергу, на яку спроможне наше українське суспільство. При такій політичній картині держави, шанси толерантної політики зростатимуть дуже стрімко.

Якщо говорити про підвищення рівня толерантності в державі, то перш за все, державна політика має бути направлена на якнайшвидший моніторинг національного права з досліджуваної проблеми. “Застарілий матеріал” треба ліквідувати, переписати, переробити та прийняти без зволікань, які вже більш як 15 років ми спостерігаємо. Щодо правоохоронних органів, то вони мають підсилити контроль за виконанням законів щодо дискримінації, нетерпимості та насильства.

Кожен психолог підтвердить теорію “дитячої виховної податливості” – це період в житті людини, коли в силу віку, вона здатна сприймати інформацію без особливих оціночних орієнтацій, тобто коли чорне є чорним, а біле білим тільки тому, що так вчать дорослі. В більш пізньому віці ми починаємо всю інформацію піддавати сумніву, оцінці та перевірці. Тому таке позитивне інформаційне зерно та такий соціальний орієнтир як толерантність повинні проростати в головах людей змалку завдяки добре спрацьованій освітньої та культурної політиці держави. Ця політика має відображатися у програмах дошкільної, шкільної і вищої освіти. Розвиток освіти потребує інноваційних педагогічних практик, що відбивають знання і розуміння культури інших рас, народів, етносів, різноманіття віросповідань, гендерну паритетність та сприяють вихованню таких якостей, як взаємоповага, терпимість, солідарність, взаємодопомога, толерантність ще на рівні дошкільнят.

Не менш важливим фактором впливу на формування позитивної колективної та індивідуальної толерантної свідомості є інформаційна сфера, а саме мережа Інтернет. З кожним днем в мережі з’являється все більше інтолерантних, етноцентристських, фашистських, ксенофобних, расистських, гомофобних, квазіфеміністичних сайтів. Серед таких: “Реактор – український автономний супротив” за адресою <http://reactor.org.ua/>, “Радикальний український націоналізм” за адресою <http://www.run.org.ua/>, “Патріот України” за адресою <http://patriotukr.org.ua/> та багато інших. Вони немов ракові клітини розповзаються у півсвідомості дітей та підлітків.

Емпатія як один із критеріїв толерантного спілкування є характерною лише для одного з п’яти молодих українців. Це не є дивним з огляду на те, що представники наймолодших вікових груп є найбільш вразливим для інформації, якою наповнений медіапростір в Україні. Взаємна неприязнь перетворилася на продукт, який має найвищі рейтинги продаж в Україні не тільки на комп’ютерному, кіно, але й інформаційному ринку. Лексика і поведінка багатьох політиків, журналістів, артистів, тобто людей, які

претендують на те, щоб бути елітою суспільства, свідчить про високий рівень інтолерантності, відчуженості, низьку комунікативну культуру, що сприймається часто як суспільна норма, особливо серед підростаючого покоління. Деякі ЗМІ створюють і підтримують існування в суспільстві соціальних міфологем, які спотворюють уявлення про деякі етнічні групи. Так, кількість антисемітських публікацій у таких виданнях, як “Персонал”, “Персонал плюс”, “За Українську Україну” та інших тільки зростає. Через недосконалу законодавчу базу такі публікації залишаються практично безкарними. Найшвидше подібну інформацію засвоює молодь. У багатьох країнах саме молодь стає активними учасниками націоналістичних і фашистських організацій [5, С. 32-33].

Якщо жодна держава не в змозі протистояти цій сучасній “чумі”, то альтернативною протидією може стати глобальна соціальна реклама, направлена на утвердження у суспільстві об’єднувальних цінностей, побудованих на пріоритеті громадянських засад і прав людини. Тому органи регулювання національного телерадіопростору та Інтернет мереж мають створити сприятливі умови для її розміщення в ефірі та сіті.

Підводячи підсумки та аналізуючи сьогоденню політичну та соціальну ситуацію в країні, можна зауважити на те, що основою таких найгірших проявів політико-соціальної нетерпимості, як революції, війни, терористичні акти, завжди є попередня агресія, інтолерантне мислення та нетерпима поведінка окремих верств соціуму, їх частин, державних органів, інститутів чи окремих політиків. Тому суспільство, держава та люди в цілому повинні чітко розуміти причини такої нетерпимості для їх максимально швидкої ліквідації, так як усунення причин є легшим шляхом, ніж усунення наслідків. Така протидія можлива лише за умови цілковитого розуміння того, що толерантне ставлення один до одного, солідарність, діалог та взаєморозуміння мають стати нормою поведінки і дій усіх без винятку людей, політичних партій, громадських організацій і рухів, держав та їх інститутів, політичних чиновників. Це реалії сьогодення, без яких, як показує досвід, захист прав людини, демократична побудова та розвиток будь-якого суспільства, мирне небо над головою та звичайні піші нічні прогулянки без кривавих наслідків просто неможливі. Толерантність у сім’ї та серед молоді, толерантність в освіті, міжнаціональна, міжрасова, міжконфесійна та гендерна толерантність, толерантність у політиці, толерантність на національній та міжнародній арені – все це є гаслом сучасної квітучої демократичної держави, яка хоче бачити своїх “дітей” здоровими, щасливими та успішними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декларація принципів толерантності від 16 листопада 1995 року // Віче. — 2002. — № 11. — С. 12 – 13.
2. Андриенко Е. В. Социальная психология / Е. В. Андриенко – М.: Издательский центр “Академия”, 2000. – 264 с.
3. Садохін А.П. Толерантне свідомість: сутність та особливості / А. П. Садохін // Толерантна свідомість і формування толерантних відносин (теорія і практика) - М.: Видавництво Московського психолого-соціального інституту; Воронеж: Видавництво НВО “МОДЕК”, 2002. - С. 20-30.
4. Толерантність у сучасному суспільстві. Її принципи та напрямки. [Електронний ресурс] / Лекція управління з питань внутрішньої політики та зв’язків з громадськістю обласної державної адміністрації // Херсонщина. Офіційний сайт Херсонської обласної державної адміністрації. - Режим доступу: <http://www.oda.kherson.ua/.../tolerantnst-lekcyu.doc>.
5. Жданова І. Молодь і толерантність в сучасній Україні (національно-етнічний аспект) / Ірина Жданова // Агора. Перспективи соціального розвитку регіонів. – К., 2008. – Вип. 7. - С. 25-35.

